

Reflektioner och framåtblickande

Anders Frenander och Jenny Lindberg

En hundraårig historia rymmer naturligtvis många olika berättelser. De aspekter av historien som vi belyst här är, som vi redan påpekat, långtifrån heltäckande. Men trots den brokighet som redan dessa utsnitt tyder på, menar vi att det går att identifiera några tämligen genomgående teman i det material vi granskat. Det finns ett antal förhållanden och spänningar som i ett bakåtblickande, analytiskt perspektiv återkommer som en sorts underström, men som också från tid till annan kommer upp till ytan och formuleras eller diskuteras explicit i vårt material.

Ett första tema är politikområdena. *Var* har de politiska intentionerna formulerats och *var* har folkbibliotekets legitimitet förankrats under de hundra åren? Ett andra handlar om *vem* som formulerat politiken? De aktörer som i olika sammanhang och i olika stadier drivit politiken har visat sig vara relativt få och flera av dem har ingått i en lång rad olika organ med inflytande över det bibliotekspolitiska skeendet. Sätillvida kan man säga att korporativistiska tendenser absolut framträtt på det bibliotekspolitiska fältet. För det tredje diskuteras förstås också genomgående *hur* politiken ska genomföras, hur folkbiblioteken ska arbeta. I politikens innehåll och debatt framträder åtminstone två fundamentala relationer under åren. Det handlar dels om det ömsesidiga förhållandet mellan det politiska systemet och folkbiblioteken och dels om det likaledes ömsesidiga förhållandet mellan biblioteken och deras tänkta användargrupper.

Folkbibliotekens politiska tillhörighet

En stat har många åtaganden att svara för. Under de hundra vi har skildrat har dessutom statens verksamhetsområde vidgats betydligt. Alltfler samhällsliga områden och verksamheter har kommit att omfattas och inramas av statliga politiska initiativ och beslut. Hur staten, eller mer konkret, regeringen väljer att organisera sin verksamhet kan förefalla vara en byråkratisk och administrativ detalj som inte har någon politisk betydelse. En rationell och effektiv

förvaltning borde vara vad den önskar att åstadkomma. Bara lite eftertanke antyder att det nog inte är så enkelt. Hur denna organisering ser ut, vilka kopplingar som görs mellan olika områden genom att placera verksamheter under samma, eller skilda, paraplyer, avslöjar i själva verket mycket om hur de statliga prioriteringarna ser ut. Detta påverkar förstås även den statliga politiken och dess övergripande färdriktning. Ifråga om folkbibliotekens placering på den politiska kartan kan vi dels konstatera att det vid första anblicken finns en relativt tydlig rörelse under åren, nämligen pendlingen mellan de utbildningspolitiska och det kulturpolitiska områdena. Det är en rörelse som beskrivs närmare i Frenanders och Johannissons båda kapitel (1 och 8), och som även problematiseras i Limbergs kapitel om skolbibliotekens tillspetsade position. Från att formellt ha stått under Skolöverstyrelsens kontroll sedan begynnelsen 1912 överfördes folkbiblioteken med riksdagsbeslutet 1972 till kulturpolitikens domän. I perspektivet av tillhörighet till politiskt sakområde utgör denna tid i folkbibliotekens historia en enhetlig period. Under de sextio åren kan man säga att staten i första hand betraktade folkbiblioteken som ett instrument i den breda folkbildningen. I så måtto delade staten och de verksamma på folkbiblioteken i stor utsträckning samma övertygelse. Det går att hävda att dessa sammanfallande intressen rätt naturligt följde av den omständigheten att det var en liten grupp som både utredde förutsättningarna för politiken och formulerade dess innehåll (se vidare nedan under rubriken Aktörer i bibliotekspolitik). Om det därför också går att säga att det var en form av partsintresse som låg bakom den svenska folkbibliotekshistoriens grundläggande tid, är emellertid inte säkert. Det finns inte, åtminstone inte inom det politikområde vi analyserat, något entydigt samband mellan å ena sidan var politiken formuleras och vem som gör det, och hur den kommer att implementeras å den andra. I de följande avsnitten återkommer vi och fördjupar den diskussionen.

Nästa tydliga skifte inträffade när det formella ansvaret för folkbibliotekens verksamhet så att säga återfördes till ett utbildningspolitiskt sammanhang i och med det senaste kulturpolitiska beslutet år 2009. En ny, tredje period, inträdde därmed i folkbibliotekspolitikens historia. Det skapades en helt ny uppgift i svensk bibliotekshistoria när Kungliga Biblioteket tilldelades ansvaret för samordning och översyn över hela biblioteksfältet och för att driva dess utveckling (utan närmare definition av vad denna måtte innebära). Man kan här se embryot till den nationella biblioteksbyrå som redan Valfrid Palmgren uttryckte önskemål om i sin utredning nästan exakt hundra år tidigare. Som framgår i kapitel 1 har många utredningar resonerat om önskvärdheten av en tydlig hierarkisk struktur för det svenska

bibliotekssystemet, beledsagad av en lika tydlig statlig politisk strategi. Möjligen är det vad vi nu ser början på? Med utgångspunkt i vilket politikområde KB befinner sig, så förefaller det som att statens intresse för biblioteken i allmänhet (KB:s uppdrag gäller som bekant inte bara folkbiblioteken) nu kommer att ändra karaktär. Det utbildningspolitiska området har, som de flesta politikområden, i grunden förändrat utseende sedan mitten av förra århundradet och generellt sett blivit mer resultatinkänt. Utbildning och forskning har knutits närmare samman och mantrat att befolkningens kunskapsnivå och universitetens och företagens forskningsframgångar är nyckeln till framtida välfärd för medborgarna upprepas ständigt. En mer nyttoinriktad och snäv bibliotekspolitik skulle passa väl in i en sådan strategi. ”Återförandet” av folkbiblioteken till utbildningspolitiken efter nästan fyrtio år som kulturpolitiskt instrument innebär därför med största sannolikhet inte att det är bibliotekspionjäreernas vision om det bildade folket som till slut segrat. Fast det ska genast sägas att pionjäreerna ingalunda var främmande för att folkbiblioteken skulle kunna göras synnerligen nyttiga i nationens tjänst, vilket också klart framgår i redogörelsen för till exempel Palmgrens idéer i Frenanders kapitel 1 och Torstenssons kapitel 2. Vad vi skriver här understryker det komplexa i den historia vi undersökt.

Utöver den här generella rörelsen, kan vi även notera ett antal mindre fluktuationer, där andra politikområden periodvis och i varierande grad influerat initiativ och beslut kring folkbiblioteken. Bredvid utbildningspolitiken och kulturpolitiken har det exempelvis handlat om överlappningar och gemensamma intressen med socialpolitiken, vilket inte minst kom till uttryck i ”det sociala bibliotekets” verksamheter under 1970-talet, då professionen sprängde sina traditionella ramar. I Lindbergs kapitel 6 illustreras detta av diskussionen kring bokbussen.

Aktörer i bibliotekspolitik

Den organisatoriska struktur som underbygger och inramar de politiska beslut som fattas är självfallet en viktig komponent i den politik som förs. Men strukturen i sig kan varken formulera det innehåll den ordnar, eller åstadkomma förändringar. Till det krävs aktörer av olika slag; enskilda individer lika väl som organisationer. Frågan om det är aktören eller strukturen som är den avgörande faktorn i samhällets utveckling är något av en evig fråga i samhällsvetenskapen. Vi ska här inte gå in på denna svårknäckta teoretiska nöt, utan i stället fästa uppmärksamheten på ett förhållande som visat sig vara synnerligen framträdande i den

svenska folkbibliotekspolitikens historia, nämligen att det finns ett tydligt korporativistiskt drag i hur den formats genom tiderna.

I granskningen av de politiska dokument i vilka de politiska strategierna och besluten formulerats har vi i flera av antologins kapitel (t.ex. Frenander, Limberg, Seldén) kunnat visa att de kretsar som står bakom dessa dokument varit ganska snäva. Ett viktigt moment i svenskt politiskt beslutsfattande är de statliga utredningar som nästan alltid föregår de beslut som fattas i riksdagen. Det är i dessa utredningar som de grundläggande faktaförhållandena klarläggs och det är också ofta i dem som de politiska idéerna och visionerna om hur framtiden bör te sig formuleras. I det bibliotekspolitiska sammanhanget blir detta tydligt upprepade gånger, i synnerhet under de första decennierna, även om fenomenet ingalunda har försvunnit. Flera gånger har vi sett hur personer som utsetts till viktiga beslutsfattare i de statliga organ som efterhand byggts upp, har varit desamma som deltagit i den utredning som föregått beslutet. Men det har inte bara varit dessa två stolar som en del framträdande bibliotekspersonligheter har suttit på. Några har också samtidigt beklätt framträdande positioner i bibliotekariernas professionella organisationer, till exempel som ordförande i Sveriges allmänna biblioteksörening (sedermera Svensk biblioteksörening), eller som redaktör för organisationens tidskrift *Biblioteksbladet*, eller som företrädare för de olika fackliga organisationer som funnits. Fredrik Hjelmqvist är nog den främste av dessa. Andra personer som haft en liknande central position i fältet, om än inte i lika hög grad som Fredrik Hjelmqvist, är exempelvis dennes brorson Bengt Hjelmqvist, som var bibliotekskonsulent mellan 1939 och 1969, och redaktör för *Biblioteksbladet* 1940-1947. En märklig omständighet är att det finns andra framstående exempel på sådana släktskapsförhållanden. Bibliotekarieyrket tycks emellanåt ha gått i arv (jfr Seldén 2007a). Ett framträdande exempel är Knut Tynell, som utsågs till bibliotekskonsulent vid sidan om Hjelmqvist 1912 och som var BBL-redaktör under lång tid, och hans son Lars Tynell, som blev riksbibliotekarie på 1980-talet.

När den första sakkunniggruppen tillkallades 1911 för att omforma Valfrid Palmgrens utredning till ett förslag för riksdagen att ta ställning till, hade det som senare blev ett bibliotekspolitiskt fält naturligtvis inte formats än. Gruppen, som bestod av Palmgren själv och fyra män, kom dock att bli en rekryteringskälla också för senare utredningar. Både Knut Kjellberg och Oscar Olsson, den legendariske bildningsivraren, på sin tid kallad både

”studiecirkelns fader” och ”Oscar med skägget”, deltog sålunda också i utredningskommittén på 1920-talet. I övrigt ingick i denna också bland andra Fredrik Hjelmqvist, den förste förste bibliotekskonsulent, som utsetts 1912. Kommittén hann inte bli klar på utsatt tid, varför Claes Lindskog utsågs till att göra en ”överarbetning” av utlåtandet, som därefter blev SOU 1924:5. Lindskog, som var professor i grekiska och riksdagspolitiker, blev några år senare ecklesiastikminister i Arvid Lindmans högerregering (1928-30), vilket kan exemplifiera närheten mellan de olika funktionerna. Fredrik Hjelmqvist agerade vid tiden för utredningens arbete i början av 1920-talet alltså i tre synnerligen inflytelserika roller på det bibliotekspolitiska fältet. Förutom att vara medlem i utredningen, var han förste bibliotekskonsulent och därtill redaktör för Biblioteksbladet (jfr Frenander, kapitel 1). En mer central position går knappast att uppbringa; han hade mycket stark förankring såväl i myndigheten som i sakkunskapen och professionen.

När det gäller Folkbibliotekssakkunniga som tillsattes 1946 och som avlämnade sitt betänkande 1949 kan vi se samma mönster. Tre män tillkallades som utredare, två av dem var bibliotekarier och den ene av dem var bibliotekskonsulenten Bengt Hjelmqvist. Sigurd Möhlenbrock, som då var stadsbibliotekarie i Norrköping (senare i Göteborg) utsågs till utredningens sekreterare. Som framgick i kapitel 1, blev Möhlenbrock även sekreterare i Sveriges allmänna biblioteksörening. Lars Seldén snuddar i kapitel 5 vid frågan om konsekvenserna för bibliotekariekåren av att kretsarna var små och att närheten mellan personer och grupperingar var stor. Han har ägnat frågan mer uppmärksamhet i Seldén 2007a, men ämnet kan ännu knappast sägas vara uttömt.

De professionella, eller de fackliga organisationernas inflytande över de politiska beslut som fattats i riksdag och regering måste därmed sägas emellanåt ha varit betydande, ja kanske avgörande. Detta starka drag av korporativistiskt beslutsfattande har ibland hävdats vara ett väsentligt drag i den så kallade svenska modellen (Rothstein 1992 och Rothstein & Bergström 1999). Bibliotekspolitiken är alltså bara ett exempel. Ett annat exempel på det sättet att driva politik kan hämtas från det näraliggande, eller om man så vill övergripande, kulturpolitiska området. Särskilt framträdande var det när den nya kulturpolitiken började utmejslas på 1970-talet. Den stora kulturutredningen från 1968, Kulturrådet, bestod till stor del av personer med stark egen förankring i konstnärlig verksamhet (författare eller scenografer) eller med stark förankring i den svenska bildningsrörelsen (Frenander 2005). Ett än mer flagrant exempel är,

vilket Linnéa Lindsköld kan visa i en kommande avhandling, tillkomsten av det svenska litteraturstödet i mitten av 1970-talet. Efter att både den socialdemokratiska regeringens och den borgerliga oppositionens ursprungliga förslag utsatts för stark kritik, formulerade en arbetsgrupp inom författarförbundet ett förslag. Detta lanserades som en motion av Vänsterpartiet kommunisterna och fick majoritet i riksdagen och blev därmed identisk med statlig politik.

Om detta är bra eller dåligt, demokratiskt förebildligt eller inte, ska inte diskuteras här. För vår del nöjer vi oss med att konstatera att det kulturpolitiska fältet i allmänhet, och kanske det bibliotekspolitiska i synnerhet, har en klar tradition av att låta gränserna mellan rollerna som utredare och idégivare, beslutsfattare och politikgenomförare samt opinionsbildare och partsföreträdare vara svaga eller obefintliga.

Politikens innehållsliga trender och spänningsfält

I de politiska beslut vi kunnat följa i de olika kapitlen kan man ofta och ganska enkelt urskilja motsatsförhållanden och spänningar mellan olika ambitioner och synsätt. Det har gällt vilken räckvidd den statliga politiken egentligen ska ha. Ska den ange detaljerade mål och verksamhetssätt för folkbiblioteken, det vill säga ska den *styra* dessa? Eller ska den statliga politiken vara lite mer tillbakadragen och ange ramar och riktlinjer inom vilka folkbiblioteken har att verka? Eller ska den begränsa sig till att enbart lägga en legal och ekonomisk grund för verksamheten, det vill säga att *stödja* densamma? Trots att det lätt går att utläsa i dokumenten att det funnits en ambition om att folkbiblioteken måtte utvecklas i en bestämd riktning – mot en mer centraliserad, sammanhållen och effektiv organisatorisk struktur – så har staten i stort avhållit sig från att diktera de konkreta besluten och aktiviteterna på de lokala folkbiblioteken. Det har dock inte alls inneburit att verksamheten utvecklats helt efter den lokala bibliotekspersonalens eget skön. Det framgår klart i de olika förordningarna att bibliotekskonsulenterna och senare också länsbibliotekarierna hade både rätt och makt att inspektera hur de lokala folkbiblioteken sköttes. Sanktionsmöjligheter fanns också i den meningen att bibliotek som inte nådde upp till acceptabel standard inte kom ifråga för det statliga stödet. Här har onekligen en styrning utövats, även om den varit av relativt indirekt karaktär. I detta avseende går det ändå att se en skillnad mellan det första skedet i relationen mellan staten och folkbiblioteken, och det andra skede som inträdde under en tioårsperiod med början 1965 i samband med att det statliga bidraget slopades. Som framhålls i kapitel 1

(Frenander) och i kapitel 8 (Johannisson) sker en positionsförskjutning vad gäller folkbibliotekens politiska tillhörighet i och med den nya kulturpolitikens införande. Ett av alla parter omhuldat begrepp i kulturpolitiken är att staten och det politiska systemet ska hålla sig på "armlängds avstånd" från konkreta innehållsliga beslut. Det förefaller definitivt diskutabelt om armlängds avstånd alls var tillämpligt under det första skedet, men hur såg det ut under det andra skedet? Bibliotekskonsulenterna avskaffades och en ny instans, en biblioteksavdelning inom Statens kulturråd inrättades. Exakt vilka konsekvenser detta fick har vi inte kunnat utreda i våra studier, utan den frågan är fortfarande öppen för noggrannare analys.

Det går också att spåra en spänning i hur olika dokument (där olika aktörers intressen uttrycks) resonerar om vad folkbiblioteken ska vara bra för. Vilken/vilka roll/er ska de spela i samhället och, mer precist, gentemot medborgarna? Vi kan bland annat se hur relationen mellan folkbiblioteken och de tänka användarna formuleras i termer av att medborgarna genom att dra nytta av bibliotekens innehåll förmodas växa som individer och samhällsmedborgare, kapabla att konstruktivt bidra till den demokratiska processen. Samtidigt möter vi dock formuleringar om att samma medborgare måtte bibringas sunda värderingar, god moral och etik genom att bibliotekens innehåll (dvs böckerna) noggrant utvaldes av särskilt betrodda statliga tjänstemän, alltså bibliotekskonsulenterna.

Besläktad med den problematiken är frågan om ifall folkbiblioteken i första hand ska vara till för låntagarnas privata nöje och förströelse, eller om de ska fungera som ett led i en samhällelig organisation som så effektivt som möjligt tillvaratar medborgarnas förmåga att bidra till hela samhällets produktion av varor och tjänster. I förhållande till skolbibliotek har under hela hundraårsperioden folkbibliotek fått representera frivillighet och frihet i motsats till skolbibliotekens tydliga koppling till formell utbildning (jfr Limberg, kapitel 3). I Mats Dolatkahs kapitel kan den centrala problematiken kring barn som beings eller becomings läsas som en variation på samma tema. Där aktualiseras frågan om huruvida den enskilda individens subjektiva intressen och upplevelser verkligen tas på allvar i de politiska dokument som styr folkbibliotekens inriktning, eller om politiken till syvende och sist handlar om att reproducera och främja samhällets kollektiva normer, värderingar och intressen.

I Frenanders kapitel 1 och i Seldéns kapitel 5 har vi sett att den typen av spänningar ofta finns inbyggd i ett och samma resonemang. Nyttan och nöjet inte bara går att förena, utan tycks

förutsätta varandra. Det är en populär nutida tanke att kulturella verksamheter och kulturinstitutioner av olika slag har en avgörande inverkan på orters och platsers förmåga att attrahera inflyttning och investeringar. Men, som vi kunnat visa, är den på intet sätt ny. I olika skepnader har den, alltifrån Palmgrens förslag från 1911 och framöver, uppträtt i flera av utredningarna om folkbiblioteksväsendet.

I hela boken framhålls folkbibliotekens historiska förankring i folkbildningssträvandena. Detta ideal om att den enskilde ska ges möjlighet att fritt bilda sig och utveckla sina individuella preferenser och potentialer kan vid första påseende se svårt ut att förena med statens intresse av social ordning och ekonomisk tillväxt. I somliga studier (t.ex. Andersson 2009) har denna motsättning varit utgångspunkten för en analys som poängterat den statliga strävan att göra folkbiblioteken till ett instrument i disciplinerings tjänst. Det är alls ingen orimlig analys, men motsättningen kan lättare upplösas om man anlägger ett annat perspektiv. Om man betraktar samhällsutvecklingen i ljuset av den, inte minst under 1900-talets första hälft, dominerande idén om upplysningens successiva fortskridande, går det att föra ihop de två polerna i en gemensam position. Statens, och hela samhällets, intressen skulle enligt den föreställningen mer eller mindre sammanfalla med individernas. Ju mer den enskilde vet och kan, ju mer den enskilde får möjlighet att utveckla sina talanger, desto större blir bidraget till den gemensamma kakan. Det tidiga folkbildningsidealet kan på så sätt ytterst skrivas in i en kollektiv produktivitetsvision, där upplysta medborgare gemensamt axlar sitt samhällsansvar, och därmed når båda målen: individuell tillfredsställelse och samhällelig (ekonomisk) vinst. Att föreställningen om upplysningens entydigt goda innehåll under loppet av förra århundradet utsätts för allt intensivare kritik och invändningar, hindrar inte att bibliotekspionjärerna kunde uppfatta saken så, att folkbiblioteken var ägnade att fullfölja båda målen.

Den här tematiken om spänningar i folkbibliotekets samhälleliga uppdrag, kopplat just till dess hemhörighet i upplysningstraditionen är inte ny i biblioteksforskningen. Geir Vestheim gör i avhandlingen *Fornuft, kultur og velferd* en inträngande och klarläggande analys i sin historik över den norska bibliotekspolitiken. Lars Höglund snuddar vid tematiken i sitt kapitel 7, fastän han ramar in den i en annan terminologi. Folkbiblioteken har en position mellan det privata och det offentliga, vilket är en dualism som också har sina rötter i upplysningstiden och den begynnande kapitalismen på 1700-talet. Folkbibliotekens entré på den historiska

scenen under 1800-talet kan kanske tolkas som ett sätt att överbrygga denna dualism? En motsvarande holistiskt anlagd studie, som den Vestheim genomfört, över den svenska bibliotekshistorien är en spännande uppgift, som ännu saknar sin författare.

Det är med andra ord inte överraskande att vi tämligen lätt kan hitta spänningar av det slaget i de flesta dokument och beslut som rör folkbiblioteket som samhällelig och kulturell institution. Men är det för den skull omöjligt att säga något mer bestämt om statens intentioner med folkbiblioteken efter att vi genomfört våra studier? I inledningen till antologin formulerades ett antal frågor som har utgjort en form av guide till den samlade problematik vi velat utforska. Många av dem har vi kunnat besvara i de åtta kapitlen. Det övergripande intryck som trots allt ganska tydligt tonar fram angående relationen mellan staten och folkbiblioteken är att det faktiskt funnits en statlig politik på området. Den har inte alltid varit tydligt preciserad och har egentligen rätt sällan drivits med tvingande kraft från regeringens sida. Å andra sidan förefaller det som att, som Frenander antyder i kapitel 1, staten och folkbiblioteken under i stort sett hela perioden gått hand i hand och att tvingande åtgärder därför aldrig behövt aktualiseras, eller kanske inte ens formuleras som tanke. Om vi kan tala om något sådant som folkbibliotekens inre drivkraft så verkar det som om denna stått i samklang med några av statens tydligast formulerade målsättningar med biblioteken, nämligen att de ska verka för att stärka det demokratiska samhället och medborgarnas bildning.

Detta kan förefalla enkelt och entydigt. Som vi sett i alla de åtta kapitlen är det inte det. Spänningarna mellan de olika perspektiv vi berört här (styra eller stödja?, kontroll av medborgarna eller deras emancipation?, nytta och lärande eller nöje och förströelse?, fostran eller bildning?) förefaller oundvikligt inbyggda i bibliotekspolitiken. Sätillvida kan man knappast säga något absolut entydigt om statens intentioner med folkbiblioteken. Paradoxalt nog kan man ändå, vill vi hävda, säga att staten hela tiden varit nöjd med bibliotekens utveckling. Och att folkbibliotekens legitimitet, i både statens och medborgarnas ögon, också oavbrutet varit hög, vilket framgår i Höglunds kapitel 7.

Statlig politik kan förstås utifrån Lundquists institutionella definition som presenterades i antologins inledning. Med andra ord formuleras och fastslås den på högsta nivå i samhället. Därmed är den oundvikligen riktad *nedåt*. Dess perspektiv är, som det heter på gängse

samhällsvetenskaplig prosa, top-down. Staten talar om för såväl de offentliga myndigheterna och institutionerna som för de enskilda medborgarna vad de bör eller ska göra. Men, som framgått i flera av våra kapitel: de individer som formulerar statens politik har, i synnerhet när det gäller bibliotekspolitiken, varit individer med stark förankring i den lokala och konkreta verksamhet de satts att utreda, eller ge förslag om. I den meningen finns det uppenbart klara inslag av det motsatta perspektivet, nämligen det som kallas *bottom-up*. Är det månne ett utslag av den svenska modellens partssammansatta och korporativa konstruktion av hur politik kommer till?

Uppslag för vidare forskning

Avslutningsvis kan vi konstatera att det forskningsprojekt som presenteras här har burit frukt, både som helhet och genom varje kapitels särskilda kunskapsbidrag. Det är vår fasta övertygelse. Men samtidigt har det tydligt och klart uppenbarats att mycket återstår att ta reda på. Under arbetets gång har en lång rad frågor och problematiker uppenbarats och följande uppslag för vidare forskning bör betraktas som viktiga delar av resultatet. De sträcker sig bortom den relation mellan staten och folkbiblioteken som varit vårt fokus, vilket vi tolkar som att våra studier varit både givande och relevanta. Den ordning som förslagen presenteras i här ska inte uppfattas som en prioritetsordning. En sådan värdering varken kan eller vill vi göra.

I antologin har vi gett en översikt över hela historien om den statliga politiken. Vi har också närgånget granskat upptakten till denna historias början. Fortsatta ingående och detaljerade analyser av omständigheterna kring de olika politiska beslut som fattats därefter är förstås angelägna. Ett särskilt intressant skede är kanske den positionsförskjutning som vi identifierat kring 1970. Den sammanföll med hela välfärdssamhällets expansion och med en kraftig utbyggnad av folkbiblioteken. Hur såg denna folkbiblioteksexpansion de facto ut på det lokala planet? Vilka faktorer var det som låg bakom? Att kommunernas ekonomi förbättrades i kölvattnet på den nationella ekonomiska tillväxten verkar uppenbart, men vilken roll spelade den politiska förflyttningen? Kommunerna fick med den här förändringen ett klarare definierat ansvar, vilken roll spelade det? Samtidigt blev den nationella politiska inramningen annorlunda, folkbibliotekens uppdrag inlemmades, som vi sett, i kulturpolitiken. Hur togs det emot av det professionella fältet? Uppfattades det som positivt? Infriades eventuella förväntningar? Slappnade statens grepp över folkbiblioteksfältet?

Samtidigt gjorde staten en rejäl satsning på bibliotekarieutbildningen, genom inrättandet av Bibliotekshögskolan 1972. Vad har den betytt i sammanhanget? Var den kommunala expansionen förutsättningen för vidgad bibliotekarieutbildning, eller bidrog omvänt den nya och växande kader av bibliotekarier som utexaminerades till att expansionen drevs på? I en vidare kontext hävdas ofta att det moderna välfärdssamhället både innebär och förutsätter ett slags förvetenskapligande, det som ibland går under beteckningen den sociala ingenjörskonsten. Den kräver förstås sina professionella bärare. Under 1940-talet etablerades till exempel Socialhögskolan i Göteborg som ett svar på den typen av behov i det moderna samhället (Ighe & Fridén 1994). Vore det fruktbart att på analogt sätt studera Bibliotekshögskolans inrättande?

Akademiseringen av utbildningen från början av 1990-talet innebar nya relationer mellan utbildningen och de praktiskt verksamma bibliotekarierna (Seldén, kapitel 5 och Lindberg, kapitel 6). Hittills är undersökningarna få angående vilka följder det fått att biblioteks- och informationsvetenskap blivit ett vetenskapligt ämne med ”sin egen” forskningsverksamhet? Har det betytt något för det konkreta arbetet på golvet? I så fall vad? I Lindbergs kapitel resoneras om vad akademiseringen har betytt för rekryteringen till yrket och, därmed, reproduktionen av bibliotekarieprofessionen. Exempelvis tycks kvinnointensiteten bestå, eller till och med ökas, medan det är oklart om yrkets status kan sägas ha stigit i proportion till den utbildningsnivå dess utövare innehar. Men detta är mer aningar än empiriskt belagd kunskap. Här finns utrymme för forskningsinsatser.

Vi har resonerat rätt mycket om folkbibliotekens positionsförskjutningar mellan olika politikområden. Det är ett viktigt område för fortsatt forskning. Men, som antytts både i Frenanders kapitel 1 och Johannissons kapitel 8, förändras också politikområdenas innehåll över tid. Det vill säga att strategiska överväganden och den politiska inriktningen i exempelvis utbildningspolitiken inte ser likadana ut hela tiden. Här öppnar sig ännu ett nytt spännande forskningsområde. Före andra världskriget var *folkbildningen* hela tiden en aktuell fråga. Som redan tydligt framgått var efterkrigstidens övergripande politiska projekt byggandet av *välfärdssamhället*. Den grundläggande bildningen skulle tas om hand av skolan. Att detta fick konsekvenser för skolbibliotekens placering i folkbibliotekspolitik har Limberg visat i sitt kapitel. Men vilka blev konsekvenserna för folkbibliotekens konkreta,

lokala verksamhet, jämfört med hur man arbetade före andra världskriget? En hel del antydningar och förmodanden har vi kunna göra, bland annat om mer socialpolitiskt motiverade aktiviteter i strävan efter ökad jämlikhet, men den systematiska analysen återstår ännu att göra.

I nära anslutning till den problematiken ligger frågan om den inneboende paternalism, som länge, också uttryckligen, präglade folkbibliotekspolitiken. I nästan alla kapitel görs detta tydligt på olika sätt: mönsterkatalogernas implicit sedelärande sammansättning; bibliotekskursernas krav på elevernas lämplighet; skolbibliotekens nyttoinriktning; läsfrämjandeverksamhetens utpekande av särskilda grupper; barnen som särskilt passande (och utsatta) objekt för vuxensamhällets omsorger. Efterhand har paternalismen klingat av, men i relation till barnen går den fortfarande att spåra. Barn är, både i bibliotekspolitiken i sig och i kulturpolitikens vidare kontext, fortfarande en prioriterad målgrupp. Men hur ser egentligen politikens förhållningssätt till barnen ut?

Ett framträdande tema i flera kapitel är den begränsade krets av bibliotekspersonligheter som återkommer, både som utredare och utförare av politiken, men också som opinionsbildare och professionsföreträdare. Vilka var de? Vad slags social och utbildningsmässig bakgrund hade de? Vad hade de för bevekelsegrunder och ideologiska och politiska grundtankar? Deras biografier är i sig intressanta att studera, men deras strukturella roller måste också analyseras. Vilket inflytande hade faktiskt deras idéer? Problematiken kring det korporativistiska tillvägagångssätt som indikeras här borde rimligtvis kunna sättas in i ett större politisk-historiskt perspektiv och generera fruktbara analyser.

I aktuell svensk och internationell biblioteksforskning undersöks och diskuteras folkbiblioteken som en tänkbar ”lågintensiv mötesplats”. En plats som alla kan uppsöka och befinna sig på, utan krav på ekonomiska eller andra motprestationer. Som sådan kan den, menar många forskare, politiker och bibliotekarier spela en betydelsefull roll i ett nytt politiskt sakområde: integrationspolitiken. Här finns ett behov av mera empirisk forskning om vilka erfarenheter som hittills gjorts. Vad sker på ”biblioteksgolvet” och vilka överväganden görs av politiker på statlig och kommunal nivå?

Listan över möjliga, viktiga och intressanta forskningsuppgifter kan göras ännu längre. Det är vår förhoppning att studierna som samlats i den här antologin kan vara en inspirationskälla till intensifierad, breddad och fördjupad framtida svensk biblioteksforskning.